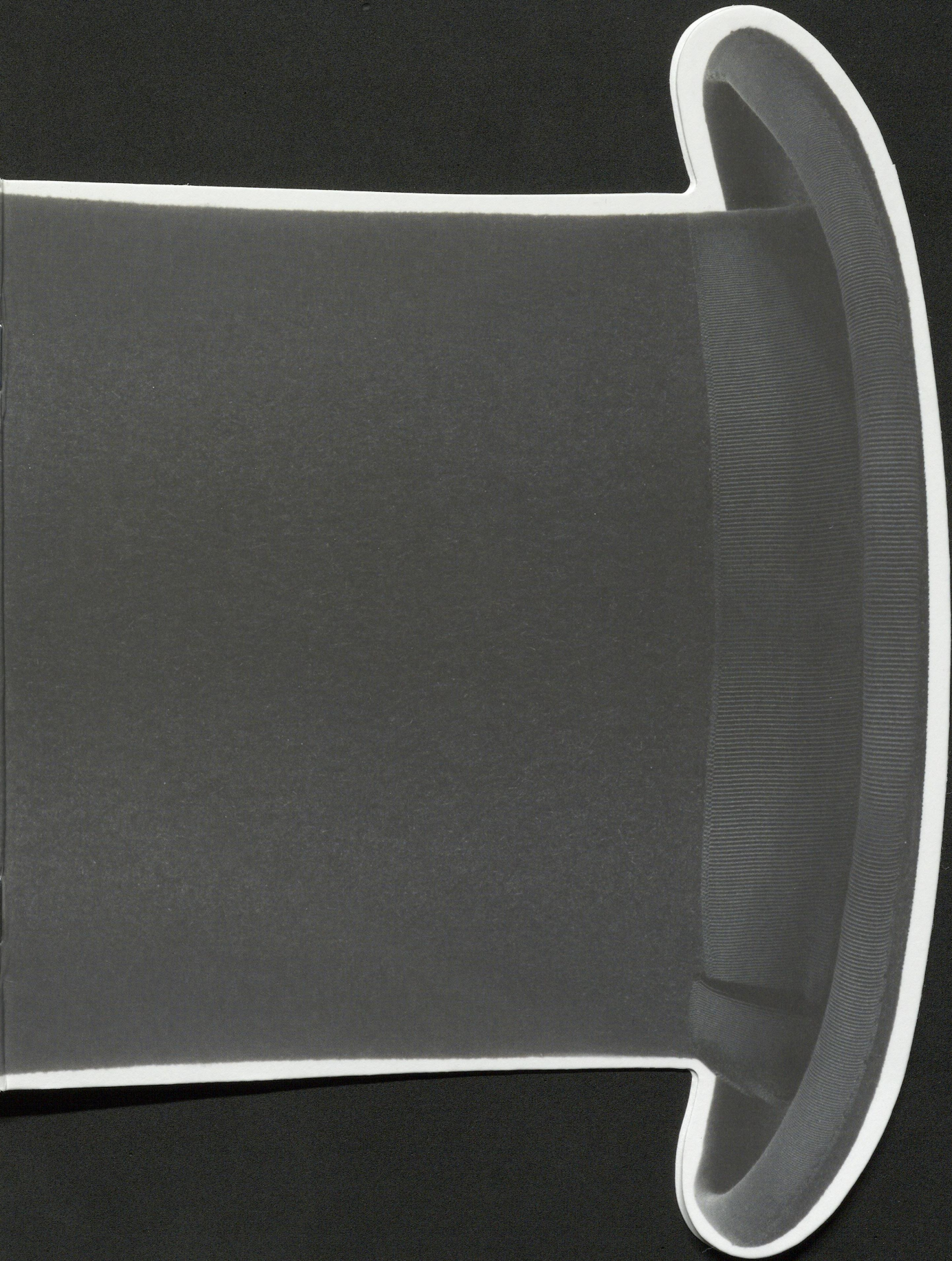

Publikumstjenesten
Alexander : kongen av kontraster

24g053621

ALEXANDER KIELLAND I 2024

NAVNET ALEXANDER KIELLAND ER
I 2024 KANSKJE MEST KJENT FRA
DEN STORE ULYKKEN I NORDSJØEN
I 1980 DA BOLIGPLATTFORMEN
«ALEXANDER L. KIELLAND» KANTRET
OG 123 MENNESKER OMKOM –
ELLER MAN TENKER UMIDDELBART
PÅ LILLEBJØRN NILSENS VISE
«ALEXANDER KIELLANDS PLASS».

Selv i Stavanger er vel mannen mer til
stede i Magnus Vigrestads brøsestatue
av borgermester Kielland i Torgtrappen
enn som forfatteren bak de en gang
mye leste romanene Garman & Worse,
Skipper Worse og Gift.

En slik gradvis tiilsidesettelse er normal.
Litterær glemsel er urettferdig, men
den rammer de aller fleste av fortidens
fremragende forfattere, også Bjørnstjerne
Bjørnson, Jonas Lie og Arne Garborg,
for å ta tre av de andre navnene fra
1880-tallet, da norsk litteratur hadde en
konsentrert storhetstid og Kielland skrev
de aller flest av sine bøker. Som den
eneste av gigantene fra den gang, står
Ibsen i et mer usvekket lys, men svært få

leser hans skuespill dersom de ikke skulle
stå på et pensum. Alle døde forfattere må
kontinuerlig vedlikeholdes, relanseres,
diskuterer, feires og faktisk leses dersom
de skal makte konkurranse med de
levende.

I Kiellands tilfelle skulle en slik
vedlikeholdelse ikke være så vanskelig.
Åpner man en av hans fem-seks beste
romaner, ser man fort at av datidens
forfattere er ingen så underholdende
og umiddelbart engasjerende som ham.
Det gjelder i høyeste grad Garman &
Worse og Skipper Worse, men det gjelder
også mer bortgjemte titler som Sne,
Sankt Hans Fest og Jacob. Skole- og
konfirmasjonsscenen i Gift er dessuten
fortsatt virkningsfull komikk. «Du er
ubetinget det morsomste menneske i
Norge», skrev Bjørnson til ham i 1884, og
i minnetalen fra 1907 la han til: «Ingen
andens [Stil] er paa en Gang saa vittig og
fyndig, saa smidig og mandig – et ungt
Dyrs Rørelser i Leg, i Tigersprang, men
alltid i Ynde» (321-322).

Stil, humor, eleganse og veltalenhet
er ord som alltid har vært brukt om
denne forfatteren. Professor Gerhard
Gran skrev i 1914 at Kielland «kan sikkert
uten overdrivelse betegnes som vor
litteraturs fineste prosaist; sproget var
ham en helligdom han aldrig krænket;
hverken ved sluskeri eller ved manér
eller ved jargon.» Ledighet og kvikkhet
hører med til denne språkbeholdersen,
som i åpningen av Skipper Worse der
den første høylytte replikken gir boken

en brå energi den aldri senere mister:
«Lauritz! – din dævlung! – opp og
klar vimpelen.» Skipper Worse stod
akterut ved kahytten. Det blåste en frisk
nordenvind innover fjorden, og den
gamle brigg kom glidende makelig for
små seil.»

Stilen er likevel bare halve litteraturen;
stilisten må også ha noe alvorlig på
hjertet – og det manglet aldri Kielland.
Han skrev om sin tids samfunn
med det han kalte indignasjon og
medidenhet. Ofte klaget han over at
han aldri helt ble indignert nok, men
han foraktet prestene som hadde ofret
kristendommens humane kjerne for
i stedet å bli konservative politikere,
han hundset lærerne som bare
videreformidlet stivnet lærdom fra
fortiden, og han gir mange fremragende
og helt ulike portretter av kvinner som
misbrukes eller tvinges inn i feil ekteskap
eller gjør opprør mot de betingelser de
er underlagt. Den unge intellektuelle
kvinnen Gabriele i Sne er hans kanskje
eneste virkelig vellykkede opprører
av alle han skildret, mens den gamle
husjomfru Cordsen i Garman & Worse,
den lidenskapelige Sara Torvestad
i Skipper Worse og den uskyldige
ungpiken Constance Blomgreen i
Sankt Hans Fest er hans mest gripende
tragiske skikkelser. Gabriele er ikke uten
sine unoter, og jomfru Cordsen og Sara
blir fort selv en del av det bestående
samfunnets maktapparat, men dette
understreker bare det levende i Kiellands
menneskeskildring. Selv sine mest

monumentale skurker kan han på mange måter beundre: den behendige prost Sparre i Garman & Worse, den fullt ut demoniske madam Torvestad i Skipper Worse, presten Kruse i Sankt Hans Fest i Kiellands nidportrett av sin stavangerske jernmotstander Lars Oftedal), til og med den hensynsløse og nyrike kapitalisten Jørres Snørtevold i Jacob.

Men er Kielland ennå aktuell? Er ikke 880-tallets problemer nesten løst? Er ikke sosiale ulikheter nå langt mindre brutale? Er ikke kristendommens innflytelse heller for usynlig enn for undertrykkende? Er ikke likestillingen mellom kjønnene tilnærmet fullbrakt? Et stykke på vei, selvsagt, men avstanden mellom mektige og avmektige – sosialt, kulturelt, økonomisk – består i nye former og på nye premisser, og det skulle være lett å oversette Kiellands gamle analyser til nye situasjoner. Heller ikke helt moderne mennesker vet hvem de er, eller hvem de vil være, eller hvordan de skal kunne forandre seg og sitt til noe bedre. Dagens unge og gamle kan være like

selvbedragske, forvirrede, unnvikende og mislykkede som Kiellands mange velmenende skikkelser ofte blir.

Skuespillet Alexander følger Kiellands biografi mer enn hans verker, med utstrakt bruk av de berømte brevene han skrev til medforfattere, kritikere, forleggere og venner. Professor Francis Bull mente i sin tid at Kielland var «vor litteraturs mest spirituelle brevskriver med en vidunderlig evne til å forme muntre og vittige ord, selv når det ligger sorg og smerte bakom». De mange brevene til og fra ikke minst Bjørnson og de danske kritikerbrødrene Georg og Edvard Brandes er nå en av de mest underholdende innfallsvinklene til 1880-tallets litterære kultur.

Datidens forfattere og kritikere hyllet og baktalte hverandre i et stadig skiftende kretsløp av beundring og avsmak, og Kielland var ikke alltid den snilleste.

«En nydelig roman om ingenting» kalte han Jonas Lies Familien paa Gilje, og om Ibsens Gengangere skrev han: "Denne Ophobning af Rædsler interesserer

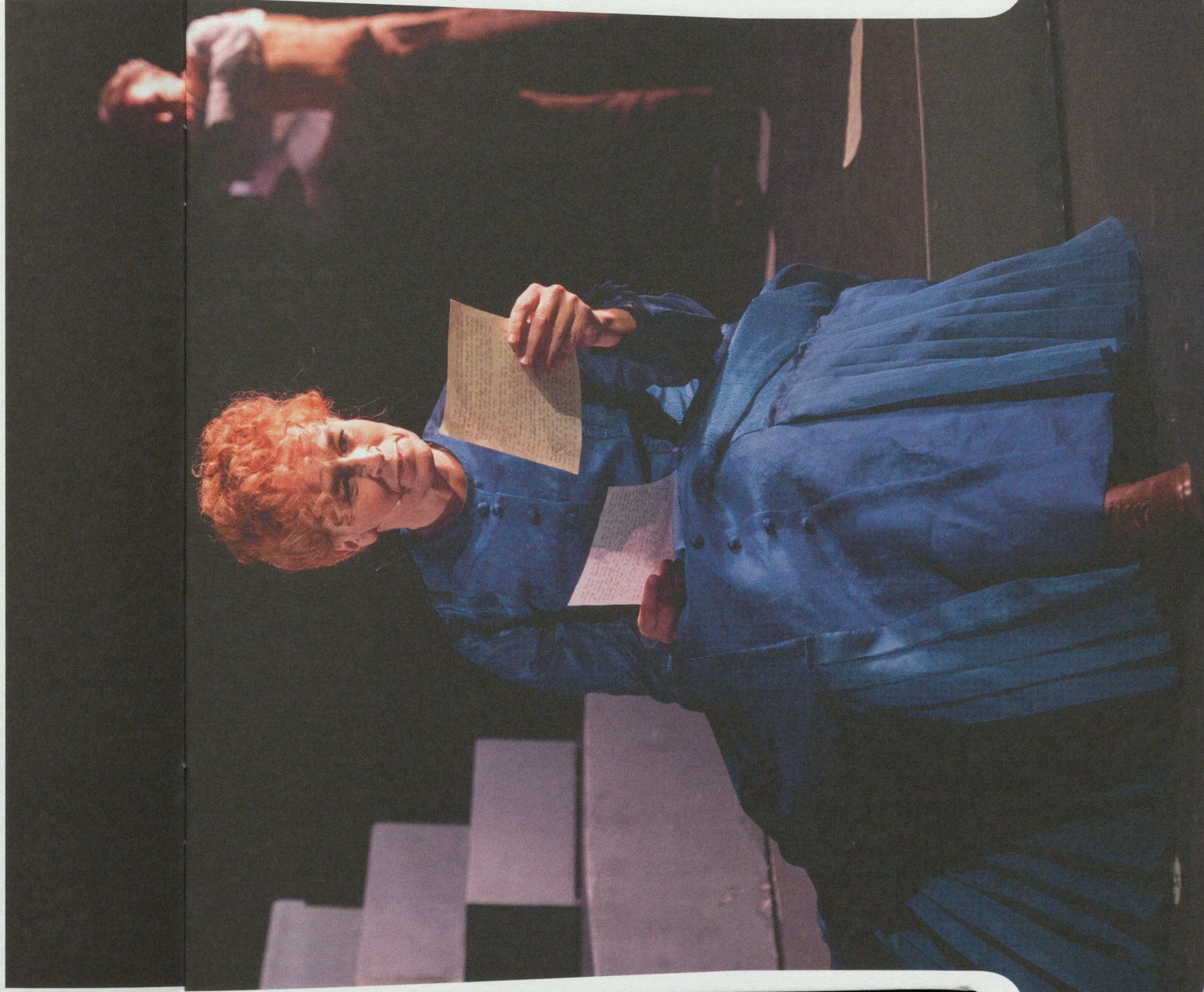
mig – rent ud sagt – mindre for sin egen Skyld end for det Indblik det giver mig i denne fine, forsigtige, dekorerede, lidt snobbede Person, der ligesom Nora altid har gaaet med en hemmelig Lyst til at sige 'Pinedød' midt opi al Finheden."

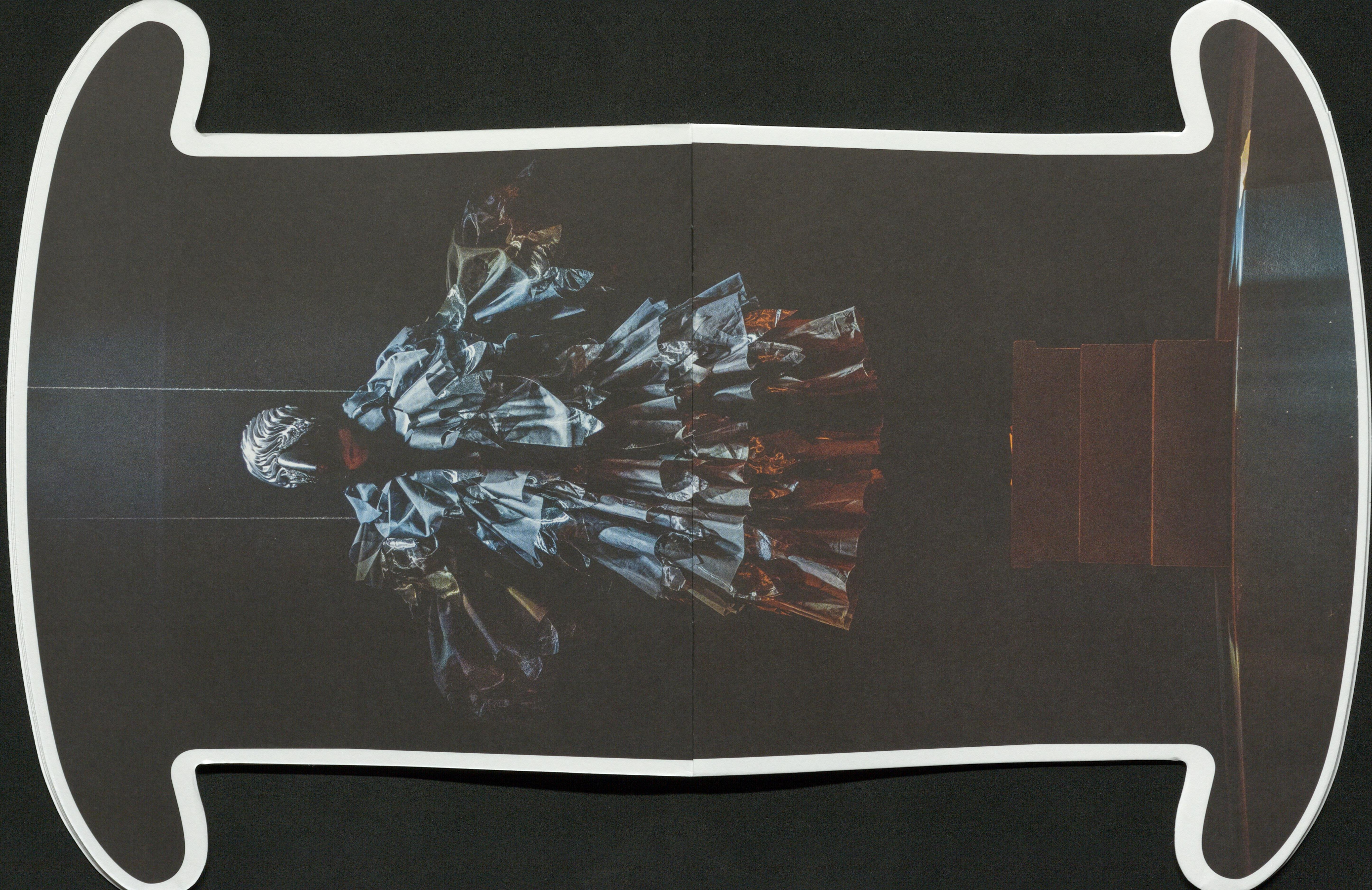
Georg Brandes, som hadde vært en tidlig beundrer av Kielland, endte med å hevde: «Kiellands hele Psykologi er en Forstaaen af det bevidste Menneskeliv. Hvor det ubevidste Liv begynder, er hans Visdom til Ende."

Alle disse karakteristikkene er nå mer vittige enn sanne. Leser man Kiellands romaner, ser man at hans mange minneverdige litterære skikkelser har menneskelig dybde så gode som noen. Personene engasjerer og lever og fornyer seg for hvert møte. Ved hjelp av få streker viser Kiellands oss både hvem de på overflaten er og at overflaten aldri er alt.

Erik Bjørck Hagen

Professor i allmenn litteraturvitenskap ved UiB

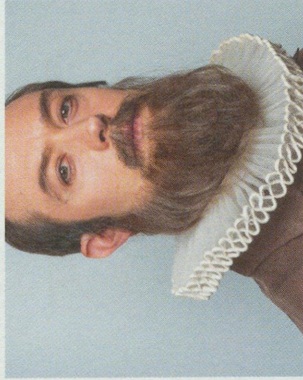
ALEXANDERS FAMILIE OG OMGANGS- KRETS

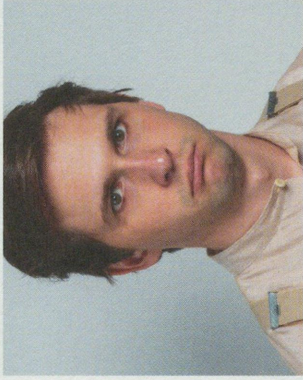
I 1862 dør Alexanders mor, **Christiane «Janna» Lange Kielland**, i barselseng kort tid etter at hennes 8. barn er født. Barnet dør kort tid etter. Hun var kun 42 år da hun gikk bort.

I 1862 bli Alexanders fars slektning **Inger Mæle** hushjelp i Olafskleven 2 og året etter blir Inger hans stemor. Hun hadde haugiansk bakgrunn og var sterk religiøs. Kielland beskrev henne som et «rått og infamt vesen» og da han flyttet tilbake i barndomshjemmet i 1888, slettet han alle spor etter sin stemor i huset.

Lars Oftedal fra Stavanger er en populær prest, pressemann og politiker i Stavanger og en Kiellands argeste motstandere. Alexander tegnet blant annet et bitende portrett av Lars Oftedal i personen Morten Kruse i romanen St Hans Fest. Lars Oftedal står i 1891 frem i kordøren i sin kirke og bekjenner at han har bedrevet hor. Han har blitt presset av biskopen til å bekjenne, og blir avskjediget samme år.

(Lille) Marius Giverholt var født i Bergen i 1848 og kom til Stavanger i 1856. Han begynte på Kongsgård skole, ble god venn og gikk i samme klasse som Alexander. I likhet med «Lille Marius» i romanen Gift

var også Marius Giverholt ved dårlig helse, småvokst og spedlemmet. I et brev til Giverholt fra 1890-årene skriver Alexander Kielland: «Jeg husker alltid dine blaa, trofaste øine, kjære Marius – derfor var det ogsaa at jeg benyttet ditt navn i 'Gift'.»

Alexander L. Kielland fødes med den famøse sølvskjeen i munnen. Han hadde morens betingelsesløse kjærlighet, farens skriveglede, farfarens fortellergave og morbrorens entusiasme i forhold til alt som har med slektshistorie og lokalhistorie å gjøre. Og med det var standard satt for hva som var viktig i livet: Ord som skal forvaltes og bringes videre – muntlig og skriftlig.

I 1872 gifter Alexander Kielland gifter med sin ungdomskjæreste **Beate Ramsland**, som han har vært hemmelig forlovet med siden 1866. De nygifte bosetter seg i "Forberedelsen", Øvre Strandgate 8 – Kielland-huset, som i flere omganger var nyttet av nygifte medlemmer av familien.

1870/71 tilbringer Alexander trolig deler av juleferien på Orre og våren 1871 får han sannsynligvis vite at **Berta Elisabet Aarre**, også kalt **Lisa**, er gravid, og at han er faren. Høsten 1871 blir Alexander far til gutten som får navnet Bernhard K. Aarre, hvis identitet skjules gjennom fingerte mors- og farsnavn. Sønnen blir satt bort ved fødselen, men Lisa og Alexander kommer til å ha kontakt gjennom hele livet og får også antakelig et barn til.

En god venn av Alexander Kielland var forfatteren **Bjørnstjerne Bjørnson**. De møttes første gang i speilsalen i Versailles i 1878 og etter dette møtet sørget Bjørn-

son for kontakt med Gyltendal, noe som ble essensielt for Kiellands forfatterkarriere. Alexander ble et fast inventar i Bjørnsons hjem, som det rene sosietetshuset for datidens kulturelle kjendiser. Kiellands samfunnskritikk som bla. var rettet mot skolesystemet og kirken, gjorde at Stortinget nektet å innvilge han diktergasje. Denne saken engasjerte Bjørnson så sterkt at han sa fra seg sin egen diktergasje i protest.

Alexanders far, **Jens Zetlitz Kielland**, var en norsk konsul og kunstner. Han var direktør for Stavanger Sparebank og visekonsul for Portugal fra 1837. Han levde hovedsakelig som rentenist og var en betrodd mann i byen.

Christine «Kitty» Lange Kielland var Alexanders søster og den nest eldste i søskenflokken. Hun regnes som en av de fremste norske landskapsmalere i 1880-årene og bidro mye til utviklingen av den nyromantiske retningen innen malerkunsten i 1890-årene. Kielland var brennende opptatt av kvinnesaken og deltok i datidens debatter om kunst, moral og kvinnesak. Hun gjorde også veldig mye for brøren i diktergasesaken og påvirkningen hun hadde på ham som kunstner er nok mye større enn det som er omtalt. De samarbeidet blant annet med «Torvmyr» allerede i 1879, hvor Kittys tegning kom før teksten..

Tycho var Alexanders lillebror og den yngste i søskenflokken. Han overtok NTB med sin svigerfaren, frimerkeforvalter Johan Christian Schlytter, som medeier. Han hadde en høy sigarføring men ble utfordret da avisverden gikk inn i dårligere tider rundt århundreskiftet. Han - og NTB - endte snart opp i et alvorlig økonomisk utføre. Han ble mer og mer preget av livstrøtthet, og til slutt så han ingen annen utvei enn «å gå inn i døden frivillig», som det heter i NTB's 100-årsberetning.

ALEXANDER

KONGEN AV KONTRASTER

PREMIERE 4. SEPTEMBER 2024
HOVEDSCENEN

DRAMATIKER **ROLF KRISTIAN LARSEN**
REGISSØR **MORTEN JOACHIM**
SCENOGRAF **ARNE NØST**
KOSTYMEDESIGNER **RAGNHILD ANDA TENGESDAL**
KOMPONIST & LYDDESIGNER **IDA FLÅTEN KAMPENHAUG**
DRAMATURG **CARL JØRN JOHANSEN**
MASKØR **JILL TONJE HOLTER**
KOREOGRAFISK BISTAND **LUDVIG HERSTAD**

MEDVIRKENDE **ESPEN HANA,**
MARIANNE HOLTER, AMUND HARBOE,
MALENE WADEL & MATIAS KUOPPALA

FOTO **GRETHE NYGAARD**
GRAFISK DESIGN **STIG HAVARD DIRDAL**

Alle kostymer og scenografi er tilvirket ved Rogaland Teaters verksteder. Forestillingsavvikling gjennomføres av Rogaland Teaters tekniske stab.

H ■ AUT

ConocoPhillips

OBOS

ROGALAND
TEATER

